

Český venkov umírá. Vysávají ho velká města, starostové vesnic se ztrácí v chaosu dotací

Centra se stala vývěvou kdysi soudržných vesnických regionů. Je to znát okolo Prahy, Brna, Českých Budějovic či Plzně. autor: Matej Slávik

• **David Klimeš**, hlavní analytik týdeníku Ekonom

30. 5. 2019 00:00

Před 30 lety ve slavném blábolivém projevu na Červeném Hrádku generální tajemník ÚV KSČ Miloš Jakeš mimo jiné přiznal, že socialismus na českém venkově selhal. Jako příklad si vzal hospodského ve státní hospodě, kterému erár musí platit čtyři tisíce československých korun měsíčně a on stejně v neděli hospodu zavře a jde s ostatními na fotbal. "Tu jsme to v minulosti trochu přešvihli, abych to tak řekl, s tou socializací," neochotně přiznal Jakeš a oznámil vyjeveným soudruhům, že po vzoru východního Německa tuhý komunistický režim v Československu přece jen alespoň trochu podpoří malé živnosti, aby se venkov pozvedl. To už ale nestihl, přišel rok 1989.

Je o 30 let později a pro změnu to vypadá, že na venkově selhal kapitalismus.

V Česku jen od nového tisíciletí v obcích do dvou set obyvatel ubylo dvacet pět tisíc lidí, v obcích do pěti set obyvatel pak deset tisíc lidí. Všichni se stěhují do větších měst.

V typické malé obci nejprve zmizela malotřídka v 90. letech. Pak pošta. Dále zavřel místní obchod, protože lidé začali dojíždět do supermarketů na kraji velkých měst. Zrušily se večerní a víkendové spoje autobusů. A nakonec zavřela kvůli elektronické evidenci tržeb a protikuřáckému zákonu místní hospoda.

Staronový předseda Svazu měst a obcí František Lukl v rozhovoru pro Ekonom varuje, že exodus z malých obcí do velkých měst se musí zastavit. A to i v zájmu rozrůstajících se center: "Není to v pořádku, protože s přesouváním lidí z venkova do měst vznikají i abnormální náklady, ať je to doprava, školy či byty. Pokud ale dokážeme na venkově mladé lidi udržet, všichni si tím pomůžeme."

Na otázku, zda masivní nasměrování dotací na školy, obchody či lékaře do malých obcí není vlastně návrat k socialismu, kroutí hlavou: "Nejde o socialismus, ale o rozumné nakládání s veřejnými prostředky, protože udržení lidí na venkově bude stát nakonec méně než finanční podpora rychle rostoucích velkých měst."

Vesnice vysáté velkoměsty

Česko je hustým počtem obcí na plochu státu v Evropě extrém, z jedné vesnice pomalu dohlédnete do druhé. Podle statistického úřadu tu bylo v roce 2017 6258 obcí, z toho těch nejmenších je více než polovina – 1440 do dvou stovek obyvatel, 2000 dalších do pěti set obyvatel.

Už zmiňovaný Jakeš si v červenci 1989 pochvaloval, že hustá síť vesnic skoro vždy v blízkosti větších měst je výhodou. "Naše vesnice je vysoce kulturní, podobá se městu, neliší se svým životem, kulturním životem, vybavením domácností a tak dál," vysvětloval, proč nelze na český venkov uplatňovat zcela sovětské kolektivizační metody.

Po 30 letech zanedbávání venkova se ale ukazují i nevýhody. Z vesnice je to také vždy velmi blízko na přestěhování do většího centra. Od nového tisíciletí jen města s více než 100 tisíci obyvateli narostla o 195 tisíc obyvatel.

Centra se stala doslova vývěvou kdysi soudržných vesnických regionů. Je to znát okolo Brna, Českých Budějovic, Mladé Boleslavi, Olomouce či Plzně, ale v menším třeba i kolem Kopřivnice, Zlína, Jihlavy, Karlových Varů, Chomutova, aglomerací Jablonce a Liberce.

Někde je nárůst obyvatel o více než pětinu za posledních patnáct let organický a nevysává obce v dosahu center. Takovým příkladem může být třeba Jihlava a Havlíčkův Brod. Okolo nich přibývá obyvatelstva, ale Vysočina je přesto stabilní, nevylidňují se menší vesnice. Špatné to není ani okolo Plzně, kde okolo plzeňské dálnice rostou domky, ale je to celkem rovnoměrné ve větším regionu. Stejně tak je příkladné rozrůstání Hradce a Pardubic, kde o dobrém životě v regionu svědčí i to, že nárůsty obyvatel okolo největších center plynule přecházejí na severu v Náchodsko a na západě v Kolínsko a Kutnohorsko.

Ale zdaleka ne všude v republice je to tak růžové. Razantním vylidňováním trpí pohraniční periferie. Od velkého textu Ekonomu o "Sudetech chudoby" před dvěma lety (Ekonom 17/2017) se mnohé ještě zhoršilo. Přes nový vládní program Restart z konjunktury relativně více těžily bohatší vnitrostátní aglomerace a periferie dál chudla. Na Bruntálsku, Jesenicku či Děčínsku je kupní síla hluboko pod celostátním průměrem.

Na rozšiřující se propast mezi bohatnoucími centry a chudnoucím venkovem upozorňuje už i Evropská komise. "Bohatší regiony trpí nedostatkem dostupného bydlení a tlakem na předměstskou dopravní síť, v nejchudších oblastech je velmi slabé dopravní spojení, panuje demografický tlak, existuje sociální vyloučení a jen malé soustředění se na inovace," varuje dokument Česko, které až dosud v Evropě patřilo mezi nejhomogennější a nejvíce rovnostářsky se vyvíjející státy v Evropě.

Extrém Praha

Vývěva center z okolních obcí ale není v republice nyní nikde tak extrémní jako okolo hlavního města. Jen u Brna směrem na Blansko, od Plzně západním směrem a od Českých Budějovic směrem na Krumlov jsou souvislejší pásy, kde stoupl počet obyvatel za posledních 15 let o více než pětinu, vysál okolní venkov a vytvořil problémy s příliš rychlou urbanizací.

Ale to jsou jen drobnosti proti tomu, co se děje kolem Prahy. V pásu okolo hlavního města ve vesnicích a městečkách až hluboko do Středočeského kraje vzrostl ve všech směrech počet obyvatel o více než pětinu, často ještě mnohem více. Tímto "hlasováním nohama" už stěhující se Češi vytvořili souvislou aglomeraci například mezi Prahou a Kladnem, Prahou a Mladou Boleslaví, Prahou a Dobříší, Prahou a Berounem či Benešovem. Brzy masa nových rodinných domků "připojí" reálně k Praze i Příbramsko a Kolínsko.

Dopravně, školsky, sociálně i kulturně ale na to prstenec kolem hlavního města nebyl a stále není připravený. V předškolním a základním vzdělávání na krajích Prahy řadí krize, o které se příliš nemluví. Někdejší vesnické základky mají najednou třídy 1. A až 1. E a nezvládají masivní poptávku po umístění nových školáků.

Praha se podle magistrátu chystá na budování nových škol. Radní hlavního města pro oblast školství Vít Šimral před pár dny oznámil jejich masivní výstavbu. Zatímco na Zličíně, ve Velké Chuchli a v Dolních Chabrech už se staví a vzdělávací instituce by měly být letos hotové, v dalších městských částech by mohly vzniknout do tří let. "Konkrétně jde o Újezd, Koloděje, Březiněves, Dolní Počernice, Šeberov a Kolovraty, kde je situace asi nejhorší," sdělil radní.

Jenže jakmile se základní školy dostaví, problém s mladou "náplavou" se přesune na střední školy. Už nyní se horší kvalita přefouklých základek, z druhého stupně žáci za ochotné podpory rodičů utíkají více do centra na víceletá gymnázia.

INFOGRAFIKA

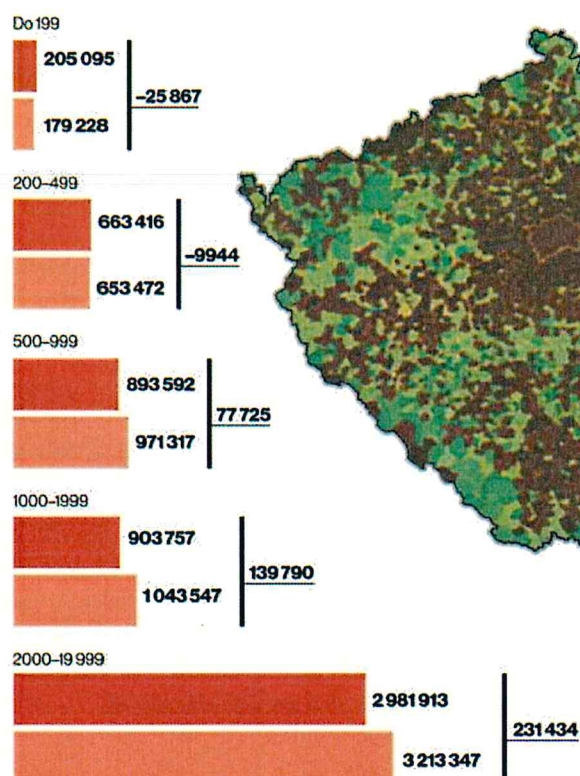
Pryč z vesnic do velkých měst

Český venkov nabízí dostupné bydlení, bezpečí, klid a přírodu. Přesto se nejmenší vesnice vyhlídnou a mladé rodiny míří do regionálních center, kde mají potřebnou občanskou vybavenost. Extrémní je především nárůst obyvatel Prahy a nejbližšího okolí.

Pryč z nejmenších obcí

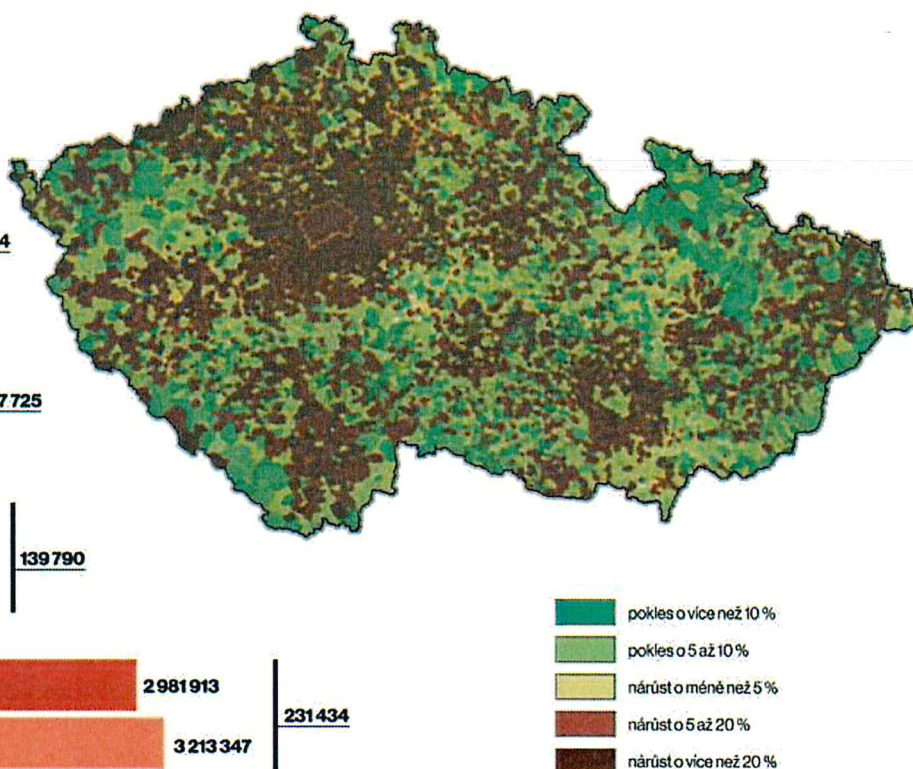
Počet obyvatel podle velikosti obce

■ 2001 ■ 2016 | rozdíl

Velká města jako vývěva

Změna počtu obyvatel v obcích mezi lety 2001 a 2016

ZDROJ: EUROSTAT, ČSÚ, IPSOS, 2017

Z někdejší poklidné mateřské a základní školy dále od Prahy, která měla i kvalitní druhý stupeň, v mnoha oblastech okolo hlavního města nezbyl kámen na kameni. Ještě viditelnější problém je s dopravou. Přečpané okresky každé ráno jsou svědky kolon, které se chtějí dostat do centra za práci. Řidiči mačkají na telefonech Waze a jiné aplikace, které jim najdou objíždky klidně i po těch nejmenších cestách, kudy by vůbec dopravní spojení mezi hlavním městem a okolními centry nemělo vést. Přestup na příměstskou dopravu je přitom v mnoha aglomeracích nemožný. Žáci jezdí s rodiči zbytečně brzkými spoji, aby neuvázli v zácpě. Logické řešení v zemi, která má hustou síť železnic, ale také není možné. Vytíženost řady vlakových spojů pražské integrované dopravy začíná být hraniční. Podle pražského Institutu plánování a rozvoje každý den za práci dojíždí kolem 230 tisíc lidí

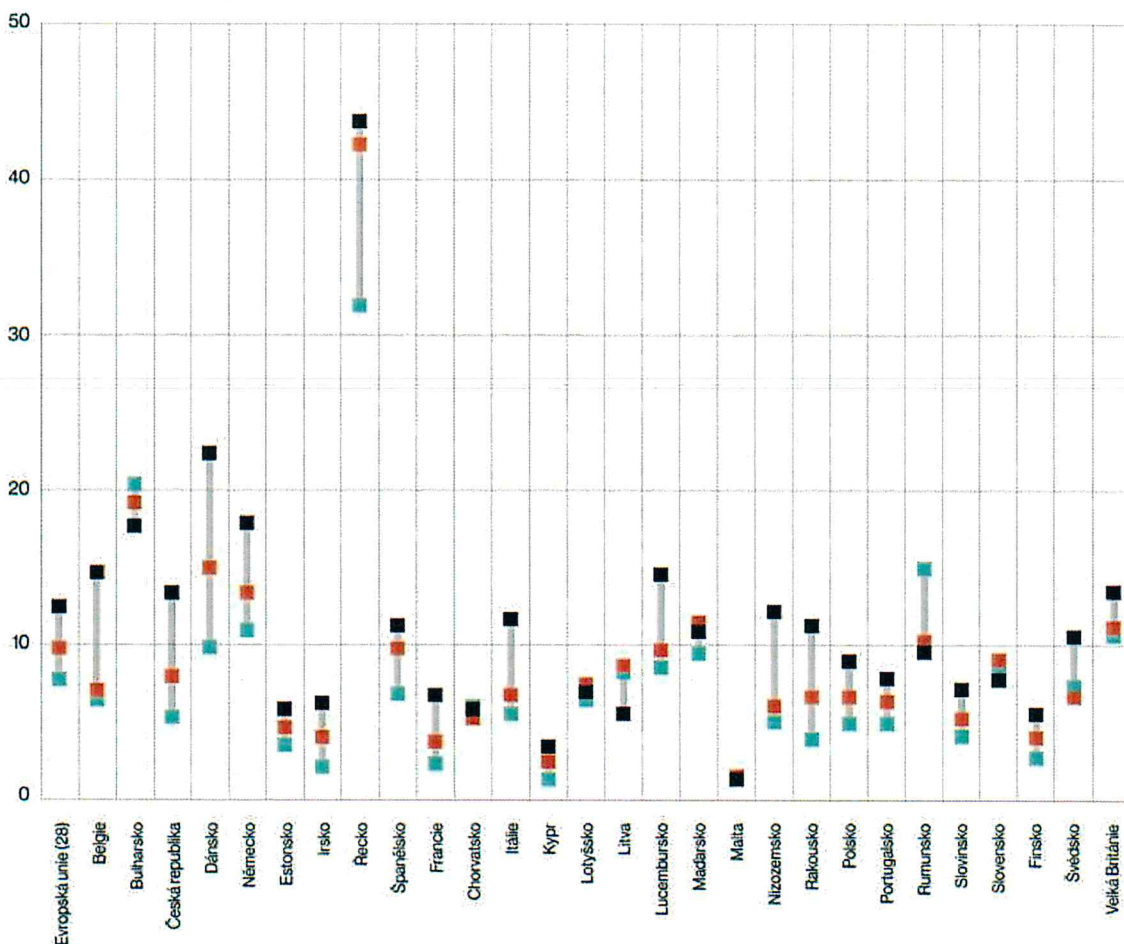
a počet cestujících ve vlacích pražské integrované dopravy na území hlavního města stoupl o 73 procent, počet vypravovaných vlaků nicméně stoupl pouze o 61 procent.

INFOGRAFIKA

V Česku dostupné bydlení už jen na venkově

Podíl domácností, pro které náklady na bydlení představují více než 40 procent disponibilních příjmů. (údaje za rok 2017)

■ velká města ■ města a předměstí ■ vesnice

Bez dotací to na venkově už nepůjde

Souhlasíte s tím, že pro zachování prodeje potravin či smíšeného zboží v malých obcích do 500 obyvatel by měly být ztrátové prodejny finančně podporované ze strany státu?

ZDROJ: EUROSTAT, ČSÚ, IPSOS, 2017

"Ani tento velký nárůst počtu vlaků nestačil k uspokojení poptávky ze strany cestujících a nadále se ve špičkách vyskytují výrazně přetížené vlaky příměstské železnice – jejich počet neustále roste," konstatoval IPR v dokumentu nazvaném Strategie rozvoje pražské metropolitní železnice.

Třicet let po pádu komunismu, kdy by Pražané měli mít funkční rychlovlaky minimálně do všech příměstských center, nemají nic. Ani ten jeden na letiště. Přitom

jedině rychlé spojení až třeba do Ústí nad Labem, Příbrami či Hradce může ulevit extrémní poptávce po bydlení v blízkém okolí největšího města republiky.

To vše má samozřejmě vliv na venkov ve Středočeském kraji. Nevylidňují se už jen periferie (naprosto extrémní je třeba Jesenicko), ale i vnitřní periferie právě vnitrozemského Středočeského kraje. Na jeho okrajích mizí z vesnic obyvatelé.

Na jednu stranu se tak narychlo v prstenci okolo Prahy staví nové byty, rozšiřují školky a školy, ucpávají se silnice a jezdí přeplněné autobusy, na druhou stranu u hranic kraje mizí z upadajících vesnic poslední podnikatelé a zůstávají tam jen starší ročníky.

Úbytky populace o více než deset procent mezi lety 2001 a 2016 jsou tak vidět nejen na okrajích republiky, ale nově i na územích nikoho uvnitř státu.

Dostupné bydlení už jen na venkově

Český venkov má přitom co nabídnout. Je bezpečný, je stále slušně propojen infrastrukturou (byť ta silniční je často z komunismu a ta železniční z Rakouska-Uherska). Mladým rodinám by měl poskytnout klid a přírodu. V poslední době je také důležité, že je zde dostupné bydlení. Koupit si na venkově domek je často menší investicí než si ve městě pořídit miniaturní byt.

Jak se v českých městech vyšplhaly vysoko náklady na bydlení, vysvitne i z celoevropského srovnání. Eurostat je považuje za nadměrné, pokud představují více než 40 procent disponibilních příjmů. Ve velkých českých městech je to bohužel realitou pro více než 13 procent domácností, což je více než třeba ve městech Švédska, Polska, Slovenska, Francie a spousty dalších. Naopak na české vesnici je to jen pět procent, což je v evropském srovnání poměrně málo. A zároveň je mezi oběma hodnotami na evropské poměry velké rozpětí. To znamená, že jít bydlet na venkov by mělo být v českých reáliích jedno z nejrozumnějších řešení například pro mladou rodinu.

Jenže je tomu přesně naopak a umocňuje se tak neblahý trend přesunu k velkému městu či do něj za jakkoliv vysokou hypotéku či nájem.

Bez dotací to nepůjde

Šéf svazu měst a obcí Lukl podotýká, že Češi nemají problém dojet za prací do nejbližšího města, vysokoškolák neočekává, že by získal zaměstnání přímo ve své vesnici. Ale upozorňuje, že žádná mladá rodina se po příjezdu z práce neobejde bez základního zajištění. Jenže nelze nakoupit základní potraviny v obchodě, protože ten zavřel. Dítě je ve školce na okraji většího města, kam se lze dostat jen zácpou autem. Pošta byla zrušena a zásilka je ve městě deset kilometrů daleko. Večer už nelze jít ani na to pivo.

Že ve volné tržní soutěži venkov v posledních dekádách prohrál, dokládají různé statistiky o mizení všech typů občanské vybavenosti.

Že ve volné tržní soutěži venkov v posledních dekádách prohrál, dokládají různé statistiky o mizení všech typů občanské vybavenosti. Naopak starostům narůstají výdaje na terénní sociální práci, protože v domech zůstávají starší ročníky obyvatel. Česko si ale neřešený problém venkova postupně uvědomuje. V 90. letech by bylo nemyslitelné, aby někdo souhlasil s dotováním místních prodejen ve vesnici – buď se podnikatel uživí, nebo má skončit. Když se ale agentura Ipsos předloni ptala respondentů, zda by stát měl podporovat zachování ztrátového prodeje potravin v obcích do pěti set obyvatel, 66 procent bylo pro (30 rozhodně, 36 spíše ano), jen

26 proti (z toho jen 12 rozhodně ne). Nutnost udržení obchodu v malých obcích si nejvíce uvědomují jejich obyvatelé, zejména lidé s nižšími výdělky, kteří nedostatek občanské vybavenosti více pociťují, a ženy, jež se zpravidla více starají o domácnost.

Na výzkum hned reagoval i řetězec malých potravin Coop: "Až 1/3 prodejen Coopu z celkových 2700 prodejen Coop po celé České republice je ztrátová. Nemůžeme ovšem ztrátové prodejny neustále dotovat z našich prostředků. Největší problém zavření prodejen přinese samotným obcím," řekl Pavel Březina, předseda skupiny Coop. Velkou ranou pro obecní hospody pak byl souběh elektronické evidence tržeb z prosince 2016 a protikuřácký zákon z května 2017. Malé hospody, které nevařily a kde večer u piva sedělo deset místních, se položily. Notně tak vymizel jeden z poznávacích rysů české vesnice – chlapi v hospodě u piva.

Byrokratický chaos

Stát si pomalu začíná být vědom, že vylidňování českého venkova nejen od lidí, ale i od práce a základní obslužnosti začíná být problém. Ministerstva ročně rozdělí jen z národních zdrojů stovky milionů dotací na podporu bydlení, rozvoj venkovských oblastí, cestovního ruchu, infrastruktury, ochranu životního prostředí a mnoho dalšího. Problém je, že to nikdo nekoordinuje, a málokde je tak manažersky schopný a zároveň odvážný starosta, aby se na malé vesnici bez předchozích zkušeností pustil nejen do opravy vodovodů, ale třeba i do výstavby dotovaných bytů, pronájmu kusu obecního úřadu obchodu či hospodskému a navrch ještě obnovil malotřídku a vymyslel trasu cyklostezky okolo vesnice.

Pražští politici často kritizují obce, že neinvestují. Problém je ale v tom, že malé obce s takovou byrokracií mnohdy investovat nemohou.

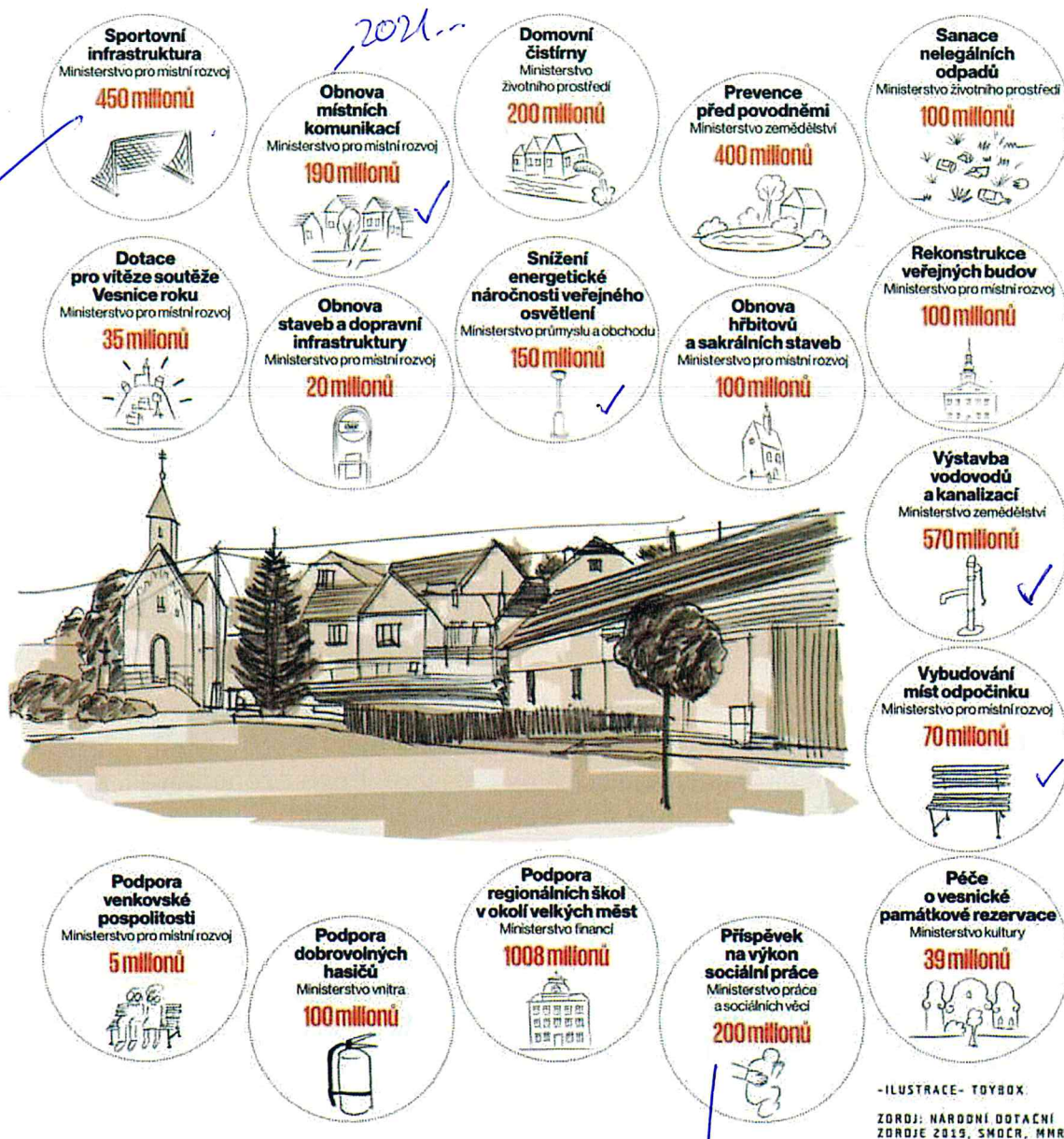
Přitom dotací, které by při dobré koordinaci mohly proudit na český venkov, je dost. V květnu ministerstvo pro místní rozvoj a právě Svaz měst a obcí vydaly přehled všech regionálních podpor, aby se starostové alespoň trochu zorientovali. A myslí se už více právě na ty malé. "Obce do tisíce obyvatel mohou žádat i o příspěvky na dostupnost veřejných služeb, obce do tří tisíc obyvatel pak navíc i o podporu na rekonstrukci a přestavbu veřejných budov, obnovu drobných sakrálních staveb a hřbitovů, na podporu budování a obnovy míst aktivního a pasivního odpočinku či dětská hřiště," prohlásila ministryně pro místní rozvoj Klára Dostálová.

I přes souhrnnou publikaci je ale pro starosty, venkovské spolky i jednotlivé obyvatele mimořádně těžké se v dotacích vyznat. Každý z programů spravuje jiné ministerstvo a má jiné požadavky. Na školy něco přispěje školství, ale i ministerstvo financí. Na obnovu památek něco místní rozvoj, ale i zemědělství. Na bydlení místní rozvoj, dále fond bydlení či sociální věci.

Některé dotace jsou dokonce i přímo vypsány na to, aby s velkým zpožděním zachraňovaly to, co už se na vyváženém vztahu českého města a venkova v minulých letech pokazilo.

Dotace pro starostu vesnice

Výběr z národních dotací, které mohou být zajímavé pro radnici, spolky i jednotlivé obyvatele menší obce. U každého programu je uvedeno zaštiťující ministerstvo a objem financí v korunách pro danou oblast podpory v roce 2019.

-ILUSTRACE- TOYBOX.
ZDROJ: NÁRODNÍ DOTACE
ZDROJE 2019, SMOER, MMR

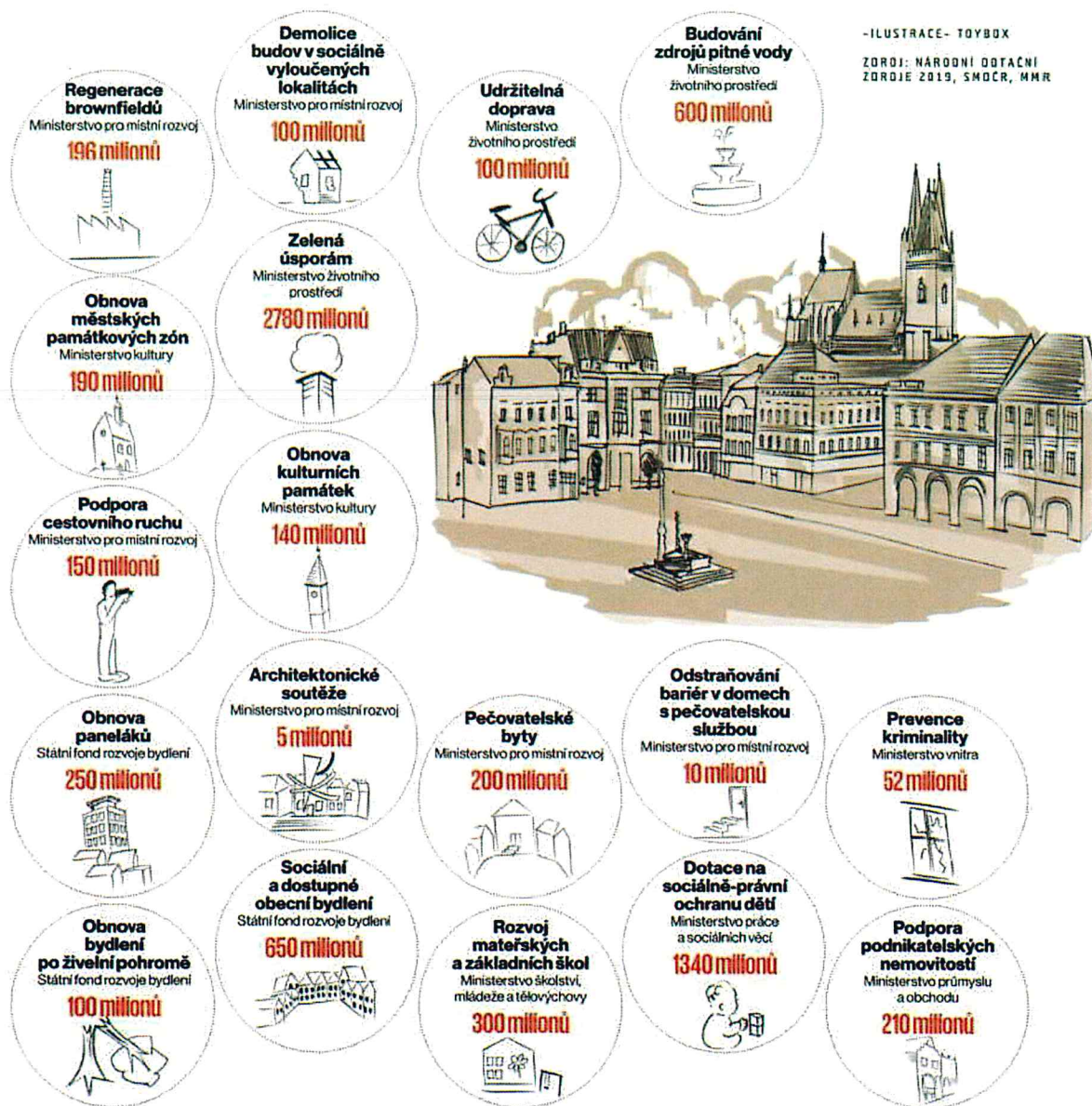
jeu
Stal
75/15

2021

2027?

Dotace pro starostu města

Výběr z národních dotací, které mohou být zajímavé pro radnici, spolky i jednotlivé obyvatele větších měst. U každého programu je uvedeno zaštiťující ministerstvo a objem financí v korunách pro danou oblast podpory v roce 2019.

Ministerstvo financí například pro rok 2019 vyčlenilo miliardu na "podporu rozvoje a obnovy materiálně-technické základny regionálních škol v okolí velkých měst postižených rezidenční suburbanizací". Tedy v překladu: jsme ochotni vám v městech okolo Prahy, Brna či Plzně nafouknout školy, protože jsme konečně zjistili, že máte najednou o polovinu více obyvatel, z toho většinou mladé rodiny, které žádají o školní lavici pro své dítě.

I zde se ale ukazuje naprostý dotační chaos. Pokud se starosta menší obce rozhodne přifouknout školu, tak by měl umět požádat o výše zmíněnou dotaci u ministerstva financí, školní hřiště ale vylepšit z programu "Podpora obnovy sportovní infrastruktury" ministerstva pro místní rozvoj, mateřskou školu v přízemí

vyřešit s ministerstvem školství v programu "Rozvoj výukových kapacit mateřských a základních škol zřizovaných územně samosprávnými celky v letech 2019 a 2020", inovovat výuku přírodopisu z programu "Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta" ministerstva pro životní prostředí, od stejného ministerstva si zařídit větší školy v přírodě z programu "Ozdravné pobyty", vlastivědu inovovat s ministerstvem kultury v programu "Výchovně-vzdělávacích aktivit v muzejnictví", děti cizinců podpořit z programu MŠMT "Podpora vzdělávání cizinců ve školách", nadané žáky opečovávat z programu "Excelence základních škol", ale asistenty najmout z programu "Financování asistentů pedagoga".

Zatímco některá radnice velkého města s osvětleným starostou se do výstavby nejen nové, ale i kvalitní základky třeba nakonec pustí, pro starostu malé obce, který se hlavně snaží udržet svoji hospodu, je něco takového bez systematické podpory státu z jednoho ministerstva naprosto nepředstavitelné.

Pražští centrální politici často kritizují obce, že neinvestují (jen v roce 2017 ušetřily přes 14 miliard). Problém je ale mnohdy v tom, že malé obce s takovou byrokracií prostě ani investovat nemohou.

A český venkov upadá, protože potřebné dotace do školství, dopravy či sociální péče jsou reálně nedosažitelné. Jen kvůli novému vodovodu a fotbalovému hřišti mladí v obci nezůstanou.